

@buxdu_uz

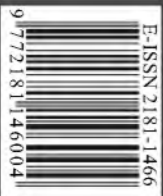
@buxdu1

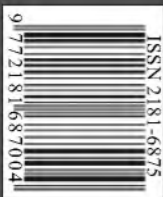
@buxdu1

www.buxdu.uz

E-ISSN 2181-1466

ISSN 2181-6875

3/2023

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ILMIY AXBOROTI

3/2023

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2023, № 3

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.
Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.
Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Rasulov To'liqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Mas'ul kotib: Shirinova Mexrigiyo Shokirovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Djurayev Davron Raxmonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov Baqo Bafoyevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor (Andijon davlat Pedagogika instituti rektori)

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori (O'zR FA tarix instituti yetakchi ilmiy xodimi)

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoiri Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, dotsent

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS		
ANIQ VA TABIIY FANLAR *** EXACT AND NATURAL SCIENCES *** ТОЧНЫЕ И ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ		
Norqulov J.F., Azimov R.B., Amirov A.A.	G'ildirak tishlariga ta'sir qiladigan eguvchi kuchlanishni tish yuzasi qattiqligiga bog'liqligini o'rganish va takomillashtirish	3
Tukhtaev B.J., Kanokova Sh.Z., Xudoyberdiyeva Sh.A., Olimov X.K.	Анализ средних поперечных импульсов частиц при столкновении Au+Au и Pb+Pb в сфере энергии $(s_{nn})^{1/2}=62-5020$ GeV	8
Masharipov S. I.	Hardy Littlewood Polya relation for nonlinear reflections	12
Umarov S.H., Hasanov N.Z., Hallokov F.K., Narzullaeva Z.M.	Effect of pressure and thermal expansion on the optical absorption edge and the deformation potential model in TLGAS ₂	16
Xayitova X.G'.	Ikkinchi tartibli matritsaviy model operatorning ba'zi spektral xossalari	23
Aliyeva T.A.	Features of the natural growth development of urban population in Nakhchivan economic region	29
TILSHUNOSLIK *** LINGUISTICS *** ЯЗЫКОЗНАНИЕ		
Asadov T.H.	O'zbek tilidagi murakkab tarkibli ayrim affikslarning tabiati xususida (ravishga nisbat beriladigan affikslar misolida)	37
Azimov I.M.	Miyon Buzrukning adabiy til, istiloh masalalariga munosabati	42
Bozorova R.Sh.	Nemis tilida gidronimlarning kelib chiqish tarixi	48
Davlatova M.H.	Ikkilamchi predikat bilan ifodalanadigan rezultativ tuzilmalar turlari xususida	55
Fayzullayev O.M., Ergasheva G.R.	Lingvomadaniyatshunoslikning fan sifatida shakllanishi, rivojlanish bosqichi va sohani o'rganishga doir yondashuvlar	60
Shirinova M.Sh., Rzayeva Ch.V.	Kinofilmlar tilida evfemizmlarning tutgan o'rni va ahamiyati	64
Хидирова Г.Х.	Замонавий терминологияда терминнинг объектив таърифи, тавсифи ва чегарасини ажратиш муаммолари	69
Hamroyeva N.N.	Shaxslararo muloqot jarayonida dialogik diskursning o'rni va kommunikativ strategiyalar	76
Ismoilova D.R.	Language crimes in English language	81
Narzullayeva F.O.	Tilning nominativ va ekspressiv funksiyalarining o'rganilishi	85
Rabieva M.G'.	Olamning kontseptual manzarasi kognitiv tajribaning muhim komponenti sifatida	90
Rasulov Z.I., Sharopov Sh.Sh.	Kooperatsiya tamoyilining pragmalingvistikadagi o'rni	94
Uzakova L.A.	O'zbek va ingliz tillarida to'y bilan bog'liq leksik birliklarning lingvokulturologik tadqiqi: ingliz to'y marosimimlarini o'rganish	99
Xolova Sh.D.	"Avoir" fe'li ishtirokidagi inson his-tuyg'ularini ifoda etuvchi frazemalar tarjimasining o'ziga xosliklari	103
Xudoyev S.S.	O'zbek va nemis topishmoqlarida metaforik birliklarning antropotsentrik tadqiqi	108
Xusainova Z.Y.	Tabiiy tilni qayta ishlash (NLP)da stemming jarayoni tavsifi	113
Yusupova D.Y.	Euphemistic findings of the poet Halima Khudoiberdiyeva	120

Одилова Г.К.	Болалар адабиётда глуттоник дискурс таржимасида услуб ва маъно адекватлиги	126
Жумаев А.А.	Ўзбек ва немис бадий матнларида орнитопоэтонимларнинг маъно оттенкалари	132
Murtazoyev O.N.	Intertekstuallikning tilshunoslikda qo'llanilishi	136
ADABIYOTSHUNOSLIK *** LITERARY CRITICISM *** ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ		
O'rayeva D.S., Adizova O.I.	Folklore in the context of modern culture	140
Eshonqulova G.T.	Badiiy asarda ma'noni implisit ifodalashning kommunikativ strategiyalari	149
Курбанов С.С.	“Ўткан кунлар” романида оқил оталар образи талқини	154
Muxammadova M.M.	"Ko'hkan" taxallusi bilan she'rlar yozgan Shayboniy hukmdor talqini	158
Ganieva O.Kh., Rajabova Z.T.	The concept of the motif of loneliness in 20th century American literature	163
Sultonova D.S.	Ingliz adabiyotida kriminal mavzudagi prozaik asarlar taraqqiyoti	167
Umarov U.A.	Characteristic features of hero archetype in the example of Harry Potter	171
Umurova N.R.	“Iqronoma” va islom falsafasi	176
Urmonova N.M.	The deontology of translation and interpretation	181
Babayev O.A.	Jaloliddin Rumi asarlarining arab tiliga qilingan tarjimalarda g'arb tarjimalari ta'siri	186
Бахронова М.А.	Бадий адабиётда касалликлар рамзи	191
Бокарева М.А.	Пути развития русского реализма рубежа хх-ххi веков: от соцреализма до экзистенционального постреализма	196
Жамилова Б.С.	Ўзбек ва турк болалар адабиётдаги муштарак туйғулар	203
Nuritdinova Sh.S.	Hamza Imonberdiyev she'riyatida ramziylik va erk motivi ifodasi	210
Ражабова Р.З., Ражабова Г.З.	Эртак жанри стилизациясининг асослари ва тараккиёт хусусиятлари	215
Usmonova Z.H.	Rey Bredberining “Marsga hujum” (“Марсианские хроники”) asarida tarjima xususiyatlari va tarjimon uslubi	221
Sadigova N.E.	Romanticism of Byron and his work “Cain”	227
MATNSHUNOSLIK VA ADABIY MANBASHUNOSLIK *** TEXTOLGY AND LITERARY SOURCE STUDY *** ТЕКСТОЛОГИЯ И ЛИТЕРАТУРНОЕ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ		
Maqsudova N.U.	Ziyovuddin Haziniy she'rlarining manbalari	233
“NAVOIY GULSHANI”		
Ражабова М.Б.	Риёву ужу хасад дафъин эт ...	237
PEDAGOGIKA *** ПЕДАГОГИКА *** PEDAGOGICS		
Bahronova B.B.	Abdurauf Fitratning axloqiy-tarbiyaviy qarashlari	240
TARIX *** ИСТОРИЯ *** HISTORY		
Muminov D.A.	Samarqandga evakuatsiya qilingan sanoat korxonalari va ularning faoliyati	244
Raxmatulloyev M.X.	Mustaqillik yillarida O'zbekistonda ommaviy axborot vositalarining tarixi va rivojlanish bosqichlari	249
Xakimov J.N.	Buxoro amirligi va Rossiya imperiyasining savdo-sotiq munosabatlarining yo'lga qo'yilishi	253

JALOLIDDIN RUMIY ASARLARINING ARAB TILIGA QILINGAN TARJIMALARDA
G'ARB TARJIMALARI TA'SIRI

*Babayev Otabek Abdikarimovich,
Buxoro davlat universiteti,
xorijiy tillar fakulteti,
nemis filologiyasi
kafedrası o'qituvchisi
o.a.babaev@buxdu.uz*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tasavvuf ilmining bilimdoni, buyuk mutafakkir Mavlono Jaloliddin Rumiyning «Masnaviyi ma'naviy» asarining arab tiliga qilingan tarjimalar tarixi tahlil qilinadi. Faylasufning bu va boshqa asarlari paydo bo'lishi bilanoq, adab ahlining ko'pchiligini diqqatini o'ziga tortdi. Adib asarlaridan zavqlanish, ularda ifodalangan umumbashariy fazilatlaridan ibrat olish, go'zal masnaviy ta'sirida o'z ona tilida ijodiy asar yaratish, Mavlono Rumiylar bilan o'z xalqini oshno qilish an'anaga aylandi. Shu bilan birga mazkur maqolada didaktik obraz konsepti, Rumiylar ijodining o'ziga xosligi, lirikasidagi didaktik talqin va adibning badiiy mahorati bilan birga arab tiliga qilingan o'girmalari ham tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Mavlono, Balxiy, «Masnaviyi ma'naviy», Jaloliddin Rumi, sharq adabiyotining daholari, Manujehri Domg'oni, Farruhi Sistoni, Unsuri Balxiy, Hoqoniy Sharvoni, Sa'diy Sheroziy, Hofiz Sheroziy, Nargis Ganji va Fotima Ishroqi, rumiyshunoslar.

Аннотация: В данной статье анализируется история переводов на арабский язык произведения «Маснави» мавляны Джалалуддина Руми, учёного суфизма и великого мыслителя. Как только появились эти и другие произведения философа, они привлекли к себе внимание большинства литераторов. Стало традицией наслаждаться литературными произведениями, учиться выраженным в них универсальным качествам, создавать творчество на родном языке под влиянием прекрасного маснави, знакомить свой народ со строками Мавляны Руми. Вместе с тем в данной статье анализируются дидактическая образная концепция, оригинальность творчества Руми, дидактическая интерпретация его лирики, художественное мастерство писателя, а также его переводы на арабский язык.

Ключевые слова: Мавляна, Балхи, «Маснави», Джалалуддин Руми, гении восточной литературы, Мануджерри Домгони, Фаррухи Систани, Ансури Балхи, Хакани Шарвани, Саади Ширази, Хафиз Широzi, Нургис Ганджи и Фатима Ишраки, исследователи творчества Джалалуддина Руми.

Abstract: This article analyzes the history of translations into Arabic of the work "Masnavi" by Mawlana Jalaluddin Rumi, a scholar of Sufism and a great thinker. As soon as these and other works of the philosopher appeared, they attracted the attention of most writers. It has become a tradition to enjoy literary works, to learn the universal qualities expressed in them, to create creativity in their native language under the influence of the beautiful masnavi, to acquaint their people with the lines of Maulana Rumi. At the same time, this article analyzes the didactic figurative concept, the originality of Rumi's work, the didactic interpretation of his lyrics, the artistic skill of the writer, as well as his translations into Arabic.

Keywords: Maulana, Balkhi, "Masnavi", Jalaluddin Rumi, geniuses of Oriental literature, Manujehri Domgoni, Farrukhi Sistani, Ansuri Balkhi, Khakani Sharvani, Saadi Shirozi, Hafiz Shirozi, Nargis Ganji and Fatima Ishraqi, researchers of Jalaluddin Rumi's creativity.

Kirish: Sharq adabiyoti tarixida nafaqat fors-tojik tilida, balki arab tilida ham she'r yozgan shoir va mutafakkirlar bo'lgan va ular arab shoirlari she'rlaridan foydalanib ijod qilganlar. Manujehri Domg'oni, Farruhi Sistoni, Unsuri Balxiy, Hoqoniy Sharvoni, Sa'diy Sheroziy, Hofiz Sheroziy va boshqalarni misol qilib keltirishimiz mumkin va bu ijodkorlikni Mavlono ijodida ham kuzatishimiz mumkin.

Arab dunyosining zamonaviy tadqiqotchilari va olimlari Mavlono ijodiga qiziqib, bu sharq dahosining ijodi va she'rlarini chuqur o'rganib, shu asosda ko'plab ilmiy asarlar yaratdilar. Mavlaviy va uning tafakkuri va asarlari haqida arab tilida chop etilgan aksariyat maqolalarda uni so'fiylik tafakkuri va buyuk va ilohiy ishq sohibi, yuksak mazmun va badiiy asarlar sohibi sifatida namoyon etgan. Bu hodisa arab olimlari nuqtai

nazaridan ularning ko'p vatandoshlari Mavlaviyning ziyoli va adabiy shaxsi bilan yaqindan tanish ekanliklarini ko'rsatadi.

Asosiy qism: Fors rumiyshunoslari Nargis Ganjiy va Fotima Ishroqiy "Arab dunyosidagi mavloviylik asarlari va manbalaridagi tafovutlar" nomli maqolalarida shunday ta'kidlaganlar: "Arab dunyosida mavloviylikning ilk maqolalari tarixi yetmish yildan ortiqdir" [1,159]. Ammo arablar tomonidan chop etilgan o'sha tadqiqotlar va shoirlar asarlarining tarjimalarini ko'rib chiqsak, Mavlono arab dunyosida yaxshi tanish degan xulosaga kelamiz. Arab tadqiqotchilari ilk bor 1872- yilda "masnaviy" bilan tanishdilar. Turk asli arab, Istanbuldagi Bektoshlar oilasi shayxi Yusuf ibn Ahmad al-Qunaviy al-Mavlaviy ar-Rumiy orqali ilk bor 1877-yilda "Zuhdi" bilan mashhur bo'lgan "al-Manhaj al-Qavi litullab ash-Sharif al-Masnaviy"- bu kitob "Ma'naviy masnaviy"ning olti daftarining tarjimasi va izohi bo'lib, Qohiradagi "Buloq" bosmaxonasida nashr etilganligini yozgan. Yana bir arab rumiyshunosi Abdulaziz Sohib al-Javohir "Mavlono Muhammad Jaloliddin al-Balxiy ar-Rumiy masnaviyining Javohir-al-Asor fi tarjimasi" asarida "al-Manhaj al-Qaviy litullab ash-Sharif al- Masnaviy" ham «Masnaviy ma'naviy»ning eng yaxshi tafsirlaridan biri sanaladi [5,148].

Abdul-Vahhob Azzam arab dunyosining ko'zga ko'ringan allomalaridan biri bo'lib, 1946-yilda Qohirada 199 bet hajmda "Fusulun min al-Masnaviy" nomli kitobini nashr ettiradi. Muallif bu asarida «Masnaviy ma'naviy»ning "Qissatu-o-Tojiri va-l-babgo" va "Qissatul-asadi val-Vuhush" kabi qismlarini va "Masnaviy ma'naviy"ning boshqa bir qancha qissalarini tarjima qilgan. "Masnaviy ma'naviy"ning to'liq tarjimasi Iroq shahri shoiri Muhammad Mahdi Javohiriyning ukasi Abdulaziz Sohib ul-Javohiriyning sa'y-harakatlari samarasidir. Yoshligidan Mavlono va uning asarlariga muxlis bo'lgan Javohiriy Xuroson diyoriga kelib, Kirmonshohga qo'nim bo'lgunga qadar oltita "Ma'naviy masnaviy"ni arab nazmiga tuzib, unga sharh va izohlar qo'shgan. Bu asar "Mavlono al-Axbonigar Muhammad Jaloliddin al-Balxiy ar-Rumiyning javohir ul-osor fi zadzati masnaviyi" nomi bilan 1958- yilda Tehron universiteti nashriyoti tomonidan nashr etilgan.

Yana bir arab olimi Qohira universiteti professori Muhammad Abdussalom Kaffafiy bo'lib, u o'zini Abdul Vahhob Azzamning shogirdi deb biladi. 1966-1967- yillarda "Jaloliddin ar-Rumiy shoir as-So'fi al-akbar masnaviyi" nomli ikki jildlik kitobini nashr ettirdi. Ushbu qimmatli kitob muallifi Bayrutda nashr etilgan asari muqaddimasida "Masnaviy"ning fors, turk va arabcha talqinlari haqida qimmatli bahs yuritgan.

Yana bir arab olimi Sayid Muhammad Jamol al-Hoshimiy al-Iroqiy 1995-yilda "Masnaviy" qissasini arab misrasiga tarjima qilib, "Hikayotun va ibarun min al-Masnaviy" nomi bilan Bayrutda "Dor al-Haqq" nashriyotida 325-jildida nashr ettirdi. Bu kitobning o'ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, tarjimon har bir misrada o'zining sharq cha namunasiga tayangan holda har bir qofiyani saqlab qoladi, bu esa, albatta, tarjimani o'ziga qiyin va mashaqqatli qilgan [10,18].

Eng uzoq safarini Shomda (bugungi Suriya) o'tkazgan va u yerda tahsil olgan Mavlono o'sha davlatning eng yaxshi olimlaridan ta'lim olgan va Suriya lahjasini yaxshi bilgan. Bugun suriyalik tadqiqotchilar Mavlonomizning so'fiy asarlarini o'rganishga harakat qilmoqdalar. Ko'p asrlar davomida ilmfan va bilim yurti bo'lgan, dunyoga mashhur kutubxonalarga ega bo'lgan Yaqin Sharqning zamonaviy olimlaridan biri doktor Iso Ali al-Oqub, yana bir qancha arab tadqiqotchilari va arab tili va adabiyotining mutahassislari bo'lgan arab bo'lmagan rumiyshunoslar ham Mavlono ijodi bo'yicha qimmatli ilmiy izlanishlar olib borishgan.

Doktor Iso Ali al-Oqub Suriya arab mamlakatining mashhur adabiyotshunoslari va ixlosmandlaridan biridir. U 1950-yilda Suriyaning Raqqa viloyatidagi qishloqlardan birida tug'ilgan. Boshlang'ich ta'limni o'z qishlog'idagi maktabda olgach, ma'lum vaqt o'tib, 1972-yilda Halab universitetining arab tili bo'limiga o'qishga kiradi va uni tugatgach, Tehron universitetiga o'qishga kiradi. Bu suriyalik olim Halab universitetining arab tili guruhida (Dirozat ul-ulya fi lug'ati-l-arabiyati va adabihih mi- part-l-lug'ati-l-arabiyati va adabihih) Ilmiy tadqiqotlar markazida magistrlik darajasini tamomlagan. Bakalavriatda o'qish davrida "Eronliklar va arablar o'rtasidagi adabiy aloqalar" mavzusida ilmiy ishlar olib borgan. Ali al-Oqubning adabiy tajribasi asosan irfan, adabiy naqd va arab adabiyoti sohalaridadir. Xususan, tasavvuf uning doimiy sevimli mashg'ulotlaridan biri bo'lib, bu olim asarlarining asosiy qismini sharq va fors tasavvufiy asarlarini arab tiliga tarjima qilish tashkil etadi.

Sharq va fors shoirlaridan doktor Iso Ali al-Okub Mavlono ijodiga ko'proq e'tibor qaratgan, Mavlono va uning asarlari haqida bir qancha kitoblarni tarjima qilgan, Mavlono fikr va g'oyalarini arabzabon kitobxonlarga taqdim etgan. Uning o'zi aytganidek: "Men ingliz tilini o'rganganimda, g'arbliliklar Mavlononi juda yaxshi ko'rishlarini va uni maqtashlarini payqadim. Keyin alloma Muhammad Iqbol asarlarini arab tilida o'qidim. Iqbol asarlarini o'qib juda xursand bo'ldim va u Jaloliddin Rumiyni o'zgacha mehr bilan eslashini bildim. Shu paytdan boshlab men Mavlonoga qiziqqa boshladim. Men esa u haqida arab tilida

yoʻzilgan asarlarni oʻqishga harakat qildim. Aytishim kerakki, men nimanidir qidirgan edim va nihoyat topdim. “Masnaviy”dan koʻnglimni topdim shekilli. Ustoz al-Oqub davom etadi: “Saʼdiy aytdi:

Ba daryo durr manofeʼ beshumor ast,

Agar xohū salomat bar kanor ast.

(Daryoning behisob foydalari bor.

Agar xohlasangiz, u xavfsiz.)

...Suzishga imkonim boʻlmasa ham, bu qirgʻoqda turolmasdim. Oʻshandan beri hayotim haqiqatan ham maʼnaviy tomondan oʻzgardi...” [1,20-27].

Iso Ali olimlardan biri boʻlib, hozirgi asrda u sharq va fors madaniyatiga katta xizmat qilgan va bu madaniyat va uning arab madaniyatiga taʼsirini bilish uchun qimmatli tadqiqotlar olib borgan. “Taʼsir al-hikam al-forsiyaya fil-adab al-arabi al-muasir fil-asr il-abbosi-l-avval” uning tadqiqotlaridan biri boʻlib, u “Fors taʼlimotining taʼsiri” deb nomlanadi. Abdulla Sharif Xoʻjasta qalamiga mansub “Arab” adabiyoti 1996-yilda fors tiliga tarjima qilinib, Ilmiy-madaniy nashriyot kompaniyasi kapitali hisobidan nashr etilib, kitobxonlar ixtiyoriga taqdim etilgan [6, 20-27]. Suriyalik tadqiqotchi sharq -fors adabiyoti va arab adabiyotini qiyoslash haqida fikr yuritadi. Aytish joizki, Ali al-Oqub tomonidan Mavlono asarlarining aksariyati ingliz tilidan tarjima qilingan. Uning birinchi tarjimasi “Yadu-sh-sheer” deb ataladi. Bu kitob 1923-yilda Amerikada mashhur hind soʻfiy Inoyat Xon tomonidan tuzilgan oltita nutqdir. Bu hind soʻfiy tasavvufga ishtiyoq bilan ishqiboz boʻlib, uning ilmiy hayoti ham ana shu tartib ifodasidir. Bu soʻfiy kitobidagi nutqlar Sanoiy, Attor, Mavlono, Hofiz, Xayyom va Saʼdiy haqida boʻlib, Iso al-Oqubning yozishicha, keyinchalik bu kitobning Xayyom boʻlimi nomaʼlum sabablarga koʻra yoʻqolib qolgan. Mavlono tasavvuf, tasavvuf va sheʼriyatidan chuqur taʼsirlangan amerikalik shoir va tarjimon Koulman Brayan Barks (Koulman Brayan Barks) (1937-yilda tugʻilgan) qolgan beshta nutqini (Sanoiy, Attor, Mavlono, Hofiz va Saʼdiy) toʻplagan va ularga muqaddima qoʻshgan. Ushbu shoirlarning tarjimai holini izohlab yozgan va nashr etgan. “U fors tilini bilmaydi, lekin boshqa ingliz tarjimalari asosida Mavlono sheʼrlarini qayta yozish bilan mashhur” [9].

Suriyalik olim, shuningdek, Mavlono haqida fransuz sharqshunosi Eva de Vitray-Meerovich [7] (1909-yil 5-noyabrda tugʻilgan – 1999-yil 24-yanvarda vafot etgan) tomonidan yozilgan “Jaloliddin ar-Rumi va-t-Tasavvuf” sarlavhasi ostida yana bir kitob yozgan va uni tarjima qilgan. Islomiy tasavvufni oʻqib islom dinini qabul qilgan bu rus-fransuz sharqshunosi Mavlonoʻning ashaddiy muxlisi edi. Amerikada ingliz tiliga tarjima qilingan bu kitobni arab tiliga ustoz Ali al-Oqub tarjima qilmoqda. Ustoz al-Akub bu kitob haqida shunday deydi: “Bu kitob muallifi Mavlono taʼsirida boʻlib, bu kitobni oʻqigan har bir kishi uning taʼsiridan taʼsirlanadi” [2,20-27].

“Arab tadqiqotchisi” nemis sharqshunosi Annemari Shimmelning (1922-yil 7-aprelda tugʻilgan – 2003-yil 26-yanvarda vafot etgan) yana bir kitobi boʻlib, u “Shamslar mahkamasi kafani” tarjimasi boʻlib, uning inglizcha asli bilan solishtirilgan. Forscha tarjima va ingliz tilidan arab tiliga tarjima qilingan U “...bu asar menga uni arab tiliga tarjima qilishimga yordam berdi va Mavlonoʻga yaqinlashdim” - , deydi [2,20-27].

Shuningdek, ingliz tadqiqotchisi va tarjimoni Artur Jon Arberi (1905-yil 12-mayda tugʻilgan – 1969-yil 2-oktabr vafot etgan) tomonidan yozilgan Mavlonoʻning “Fihi mo fihi” kitobi, uning forsha asli ham Badeuzzamon Furuzonfar saʼy-harakatlari bilan tayyorlangan. Iso Ali al-Okub uni arab tiliga tarjima qilgan va bu kitobning tarjimasi Damashqning “Doru-l-fikr” nashriyotida chop etilgan. Suriyalik olim Badeuzzamon Furuzonfar tomonidan nashr etilgan “Fihi mo fihi”, “Kulliyot Shams” falsafiy asarini tarjima qilib, uning inglizcha tarjimasini foydalanishga topshirgandan soʻng, uning asosida “Muxtaroti Divoni Shams” (“Guzida Divani Shams”) – tarjima qilingan, “Yadu-l-ishq” (“Muhabbat qoʻli”) nomi bilan nashr etilgan.

Mavlonoʻning “Majolisi saba” kitobining tarjimasi bu suriyalik olimning yana bir savobli xizmatlaridandir. U bu asarni fors tilidan arab tiliga tarjima qilgan boʻlsa, uning yana bir asari Mavlono rivoyatlari tarjimasidir. Doktor Iso Ali al-Oqubning sharq -fors adabiyotiga qiziqishining omillaridan biri VIII-X asrlarda arablar qoʻliga oʻtgan qadimgi adabiyotimizning arab adabiyotiga taʼsiridir. Shu nuqtai nazardan bu suriyalik olim “Tasir al-hikam al-forsiyat fi-l-adabi-l-arabiy fi-l-asri-l-Abbasi al-avval” (“Fors tilining taʼsiri”) nomli qimmatli asar yozgan. Birinchi Abbosiylar davridagi arab adabiyotidagi uslublar). Bu asardan tashqari arab adabiyoti sohasida ham xuddi shu masalaga oid yana bir qancha asarlar yozilgan. Bu tadqiqotchi adabiyotimizning arab adabiyotiga taʼsirini Johizning “Bani Umayya davlatini arab davlati, Bani Abbos davlatini Xurosoniydir” degan gʻalati ibora bilan ifodalaydi. U oʻsha davr jamiyatining tuzilishini arab-Xuroson deb hisoblaydi [2,24]. Bu alloma nuqtai nazaridan islom madaniyati nafaqat arablar tomonidan yaratilgan, balki arab-islom madaniyati va adabiyoti rivojida sharq va fors olimlarining oʻmi beqiyosdir. U aytadiki, “...islom madaniyatini yaratganlar faqat arablar emas, faqat eronliklar emas edi. Balki ular islom

diniga guruh-guruh bo'lib kirgan va har biri o'ziga xos tarzda bu madaniyatga xizmat qilgan bir guruh odamlar edi. Biroq bu masalada Xurosoniylar islom diniga yaqin bo'lganliklari uchun katta rol o'ynaganlar va bu mazmunda ularning aniq belgilari bor" [2,24]. Shuning uchun ham mashhur rus sharqshunoslaridan biri I. Yu. Krachkovskiy "...arab madaniyati va adabiyotining rivoji va takomillashuviga nafaqat arablar, balki bir qator boshqa xalq va millatlar ham hissa qo'shgan", deb bejiz aytmagan. "Ta'sir al-hikam al-forsiya fil-adab al-arabi al-muosir fil-asr al-' Abbosiy al-avval" kitobida Johiz aytadi: Abdulloh ibn Tohir shunday bir maktubga imzo chekdi. Bu: "Man sa'a raadi va man luzima al-manamu raadi-l-ihlom" u Abdulloh ibn Tohir bu maqolani Anushervondan aytganligini aytadi. Anushervon aytadi: "Kim borsa tush ko'radi, kim bo'lsa tush ko'radi". Abu Nuvos ta'limoti ham mavjud bo'lib, u Kasroning "Min furasi-l-lissi zajjat s-suqi", ya'ni: "O'g'ri chalkash bozor istaydi" [2,25] degan so'zlariga tashbeh (arab. o'xshatish, she'riy san'atning biri, so'zlarda ifodalangan ikki yoki undan ortiq narsa, hodisa yoki xususiyatni ular o'rtasida mavjud bo'lgan biror o'xshashlik, umumiylik nuqtai nazaridan qiyoslash) bilan aytadi. Bu asarning barchasi sharq -fors maqol va matallaridan iborat bo'lib, arablarning yozuv uslubi ajdodlarimiz an'alarini o'zida aks ettiradi. Iso Ali al-Oqub tadqiqotidan ma'lum bo'ladiki, o'tgan asrlarda arab yozuvchilari o'z asarlarida sharq - fors odatlaridan ko'p foydalanganlar, lekin ular o'z asarlarida foydalangan manbalarni tilga olmagan, boshqa joylarda esa tadqiqotchi foydalangan. Bu atamalarining ba'zilar xalqlar o'rtasidagi insoniy umumiylik sifatida sharq, fors va arab tillarini tan oladi. Avval aytib o'tganimizdek, doktor Iso Ali al-Aqub ilmga ko'proq qiziqadi. U tasavvuf mening qarashlarimga mos keladi va go'yo shu uchun yaratilgandek, deydi. U Mavlono, Jomiy, Attor, Sanoiy va boshqa sharq - fors shoir va mutafakkirlari tomonidan kuylangan she'riy hikoyatlarni inson tarbiyasining eng ta'sirchan yo'llari deb biladi. Bu tadqiqotchining aytishicha, Mavlono har bir fikrni hikoya bilan ifodalaydi, chunki u bizga saboq bermochi. Arab tilida "so'fiy" "pok" so'zidan olingan bo'lib, "safo" ixlos va qalb pokligini bildiradi. Mavlono "Masnaviy"da "Xitoylar va rimliklar" qissasini keltiradi. Ular aslzodalardan birining oldiga kelib, rassomlik mahoratini sinab ko'rishni so'ragunlaricha, ular o'zlarining rassomlik san'ati bilan faxrlanishdi. O'sha podshoh xitoylar va rimliklarning har biriga o'z qarashlarini ko'rsatishlari uchun bir-biriga qaragan uy berdi. Ular devorlarni bo'yash orqali eng chiroyli rasmlarni yaratdilar. Rimliklarning mahorati bizdan ko'ra ko'proq, biz ularga tenglashmaymiz, uyimiz devorlarini jilolashimiz kerak, deyishdi o'zlariga. Podshoh kelganida, Xitoy xalqi juda hayratda qoldi. Rimliklar o'z uylari va xitoyliklarning uylaridagi pardalarni olib tashladilar. Xitoy xonasi rimliklarning sayqallangan devorlarida eng mukammal go'zallik bilan porlab turardi [3,171-173]. ...bu tasavvufiy ma'no yagona ma'no, deydi suriyalik tadqiqotchi. Mavlono bu hikoyani aytadi, bu qissada go'zallik va go'zallik tomonlari borligi uchun barchamizning xotiramizda qoladi. Endi go'zallik, adabiy go'zallik yoki umuman, go'zallik deganda, inson tabiatiga mos va uyg'un bo'lgan narsani go'zal deyishimiz mumkin. Ta'sir qilish imkoniyati bo'lgan har qanday adabiyot, o'sha adabiyotdan go'zalroqdir, deydi doktor Iso Ali al-Oqub.

Хулоса: Bu maqolada aytilishi kerak bo'lgan juda qiziq jihat shuki, arab tadqiqotchisi insoniy masalalar va Sharq adabiyotining G'arb adabiyotidan ustunligi haqida fikr yuritadi. U nutqning Yaqin Sharq xalqlari qalbiga alohida ta'sir qilishiga urg'u beradi. Ba'zan bir so'z zamon va makon pardasini buzmaydi, ularning qalbida doimo iz qoldiradi, fe'l-atvorida o'z izini qoldiradi. Bunday holatni Sharqning boshqa xalqlari orasida ham tan olish mumkin bo'lganda, tadqiqotchi qadimiy eroniy larni Sharq ruhining eng yaxshi namunasi deb bilishiga shubha yo'q. G'arb mamlakatlarida Sharqning mutafakkir, shoir va faylasuflari ijodi yuksak baholanar ekan, bu mutafakkirlarimiz ijodining ulug', ta'sirchan va insonparvarlik mazmunining naqadar buyukligidan dalolat beradi. Masalan, G'arb dunyosida "Masnaviy ma'naviy" asari eng ko'p sotilgan va eng ko'p o'qilgan asarlardan biri sifatida e'tirof etilgani doktor Iso Ali al-Oqub so'zlariga dalil bo'la oladi. "Fors ta'limotining arab adabiyotiga ta'siri: amaliy adabiyot tadqiqi" asarida "Sharq bilgan birinchi donishmandni ruhi, jismi, qo'li va tili eroniy Zardusht deb aytishimiz mumkin. Uning "Avesto" kitobi nafaqat eronliklar, balki butun Sharq xalqlari uchun faxr-iftixordir. U tarqoq xalqni va yo'qolgan kuchni qisqa fursatda birlashtirib, qudratli hayot va hukumat sari yo'l ko'rsata olgan. "Halifa Umar ibn Xattob zardushtiyar haqida shunday degani juda qiziq: "Ahli kitob bilan qilganingdek, ular bilan ham qil" va abbosiylar davrida zardushtiylik izdoshlarining islom sivilizatsiyasi karvoniga hamrohlik qilgani yanada qiziqroq. Faqat mag'rur odamlar qilgan ish» [4,32].

ADABIYOTLAR:

1. Ганҷӣ, Наргис. Ишироқӣ, Фотима. Диранге дар осор ва манобеъи мавлавинажӯхӣ дар ҷаҳони Араб. Наширияи илмӣ-нажӯҳии нажӯҳии ҳоли адаби ирфонӣ.-Соли ҳафтум.-шумораи 2.-Паёнаи 25.-Пойиз ва зимистон, 2013-С..159-186.

2. Гуфтуғу бо доктор Исо ал-Оқуб. Китоби моҳи адабиёт ва фалсафа / Шаҳривари 2003 Пажӯҳишгоҳи улуми инсонӣ ва мутолеоти фарҳангӣ. С.20-27.
3. Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ. Маснави маънавӣ. Техрон: Амири Кабир.-Дафтар аввал. -С. - 171-173.
4. Ал-Оқуб, Исо Алӣ. Таъсири панди порсӣ бар адаби араб: Пажӯҳише дар адабиёти татбиқӣ. – Тарҷумаи Абдуллоҳ Шарифии Хуҷаста. – Техрон: Ширкати интишороти илмӣ ва фарҳангӣ, 1995. – 353 с.
5. Соҳиб ул-Ҷавоҳир, Абдулазиз. Ҷавоҳир ул-осор фи тарҷумати маснави Мавлоно Худовандгор Муҳаммад Ҷалолуддин ал-Балхӣ ар-Румӣ.- Техрон: Интишороти Донишгоҳи Техрон, 1958.- С.148.
6. Abdikarimovich B. O. The views of Jalaliddin Rumi //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 12. – С. 319-322.
7. Babayev O. The first encounter between jaloliddin rumi and shams tabrizi //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2023. – Т. 27. – №. 27.
8. Abdikarimovich, Mr B. O. "The True Values of the Mavloni Jaloliddin Muhammad Rumi's Philosophy in Russian Translations." International Journal on Orange Technologies, vol. 2, no. 12, 31 Dec. 2020, pp. 68-71, doi:10.31149/ijot.v2i12.1091.
9. Qaxorovna, Sanoyeva Dildora. "Mavloni rumiy va asketizm." o'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali 1.9 (2022): 40-43.
10. Babayev, O. (2023). Жалолиддин румийнинг «Маснавийи маънавий» асарининг жаҳон адабиётида ўрганилиши. центр научных публикаций (buxdu.Uz), 29(29). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/9016
11. Bozorova R. Tarjima san'ati va uning muammolari // Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2023. – Т. 29. – №. 29.
12. Bozorova R. Tarjima qilishda ba'zi yondashuvlar //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2022. – Т. 12. – №. 12.
13. Zoyirovna H. D. Studies on the Concept of "Motherland" ("Heimat") in Cognitive Linguistics //Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 11. – С. 155-158.
14. Hayotova D. Konsept va tushuncha munosabati //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2023. – Т. 30. – №. 30.